

3. Struktura demograficzna i społeczno-ekonomiczna ludzi starych w wielkich miastach w Polsce w świetle spisów ludności z lat 1988 i 2002

Wprowadzenie

Wzmożone zainteresowanie procesem starzenia się ludności w okresie minionych kilkunastu lat przyniosło lawinę publikacji odnoszących się do różnorodnych aspektów tego zjawiska. Część z nich ujawnia przestrzenne zróżnicowanie, zarówno przebiegu, jak i stopnia zaawansowania, procesu starzenia się przez opis sytuacji wśród ludności miejskiej (rzadko) i wiejskiej (częściej). Śledząc z uwagą te opracowania nie znalazłem wśród nich analiz odnoszących się do największych miast w Polsce. W ramach badań dotyczących procesów ludnościowych w Łodzi dwukrotnie opisywałem proces starzenia się ludności tego miasta na tle sytuacji w pozostałych czterech największych miastach w Polsce. W monografii poświęconej ludziom starym w Łodzi wspólnie z Barbarą Nowakowską opracowaliśmy 3 rozdziały otwierające tę publikację, w których przedstawiony został proces starzenia się ludności miasta oraz zmiany w strukturze ludzi starych według płci, wieku, stanu cywilnego, poziomu wykształcenia oraz źródeł utrzymania [Michałkiewicz, Nowakowska, 1991]. Analiza dotyczyła lat 1960–1978, a podstawę źródłową badań stanowiły wyniki spisów ludności z tego okresu. W innej publikacji przedstawiłem strukturę demospołeczną ludzi starych w Łodzi na tle innych wielkich miast na podstawie wyników mikrospisu ludności z 1995 r. [Obraniak, 1998].

Niniejsze opracowanie układem materiału źródłowego i porządkiem analizy nawiązuje do tamtych badań, a jego celem było uchwycenie zmian, jakie w latach 1988–2002 wystąpiły w strukturze demograficznej (płeć, wiek, stan cywilny) i społeczno-ekonomicznej (poziom wykształcenia, źródła utrzymania, aktywność ekonomiczna) ludzi starych w pięciu największych miastach w Polsce.

Podobnie jak w poprzednich opracowaniach, również w tym pojęcie „ludzi starzy” odnoszę do osób w wieku 60 lat i więcej. Wyjaśnienia wymaga też zasto-

sowany w pracy termin „wielkie miasta”. W literaturze problemu często określenie to stosuje się w Polsce do miast, w których liczba ludności osiągnęła lub przekroczyła 100 tys. mieszkańców. Przed laty rozwiązanie to poddałem dyskusji proponując miano „wielkich miast” przeznaczyć tym, w których zaludnienie wynosi 500 tys. i więcej osób [Obraniak, 1992]. W kolejności odpowiadającej wielkości zaludnienia są to: Warszawa, Łódź, Kraków, Wrocław i Poznań.

3.1. Proces starzenia się ludności wielkich miast w latach 1988–2002

„Starość jest pojęciem statycznym, starzenie się — pojęciem dynamicznym” — zauważył przed laty E. Rosset w swej fundamentalnej pracy poświęconej procesowi starzenia się ludności [Rosset, 1959, s. 13]. Fakt, że w pewnym okresie rośnie udział osób w starszym wieku, jest efektem bardziej dynamicznego rozwoju liczebnego tej populacji w stosunku do dynamiki ogółu ludności (ludności w innych grupach wieku). Zmiany w liczebnościach osób w starszym wieku powinny być zestawione z ewolucją liczebnej obsady innych grup wieku (por. tab. 3.1).

W latach 1988–2002 liczba ludności w Polsce zwiększyła się zaledwie o 0,9%, przy czym na wsi zmalała o 0,6%, natomiast w miastach wzrosła o 1,9%.

Sumarycznie zaludnienie wielkich miast zmalało w tym czasie z 4483,2 tys. do 4456,3 tys., a więc o 0,6%. Nieznacznie z 11,8% do 11,7% obniżył się udział mieszkańców tych miast w ogólnym zaludnieniu Polski. Dodajmy, że w pozostałych miastach liczba ludności wzrosła o 2,5%.

W Warszawie, Krakowie i Wrocławiu odnotowano niedużą zwwyżkę zaludnienia, natomiast w Poznaniu i Łodzi wystąpił spadek zaludnienia, w tym ostatnim mieście duży. We wszystkich miastach rozwój ludności w tym okresie kształtował się pod wpływem ujemnego przyrostu naturalnego ludności, lecz tylko w Łodzi i w Warszawie trwał on przez cały okres 1989–2002 (w Poznaniu od 1990 r., a w Krakowie i Wrocławiu od 1992 r.).

Ubytek naturalny ludności był niwelowany przyrostem migracyjnym, jednak w najmniejszym stopniu w Łodzi. W świetle wyników spisu ludności dodatnie saldo migracji wewnętrznych w badanym okresie wyniosło:

Warszawa	45,2 tys.
Łódź	4,8 tys.
Kraków	30,2 tys.
Wrocław	24,3 tys.
Poznań	7,2 tys.

Podane wyżej liczby objaśniają konfigurację miast z punktu widzenia dynamiki przyrostu rzeczywistego ludności.

Tablica 3.1. Zmiany w liczbie i strukturze ludności wielkich miast według wieku w latach 1988–2002

Wiek	Rok	Warszawa	Łódź	Kraków	Wrocław	Poznań
W tysiącach						
Ogółem*	1988	1655,3	854,3	746,6	639,0	588,0
	2002	1689,2	789,3	758,5	640,4	578,9
0–14 lat	1988	317,5	161,3	156,6	136,2	129,0
	2002	208,6	97,8	105,4	83,8	79,3
15–59	1988	1040,2	529,6	479,3	408,5	364,2
	2002	1117,2	524,7	512,8	432,9	394,9
60 lat i więcej	1988	295,7	162,7	110,6	93,6	94,3
	2002	362,4	166,8	140,2	123,4	104,6
Przyrosty (ubytki) w latach 1988–2002 w %						
Ogółem		2,0	-7,6	1,6	0,2	-1,5
0–14 lat		-34,3	-39,4	-32,7	-38,5	-38,5
15–59		7,4	-0,9	7,0	6,0	8,4
60 lat i więcej		22,6	2,5	26,8	31,8	10,9
W odsetkach						
Ogółem	1988	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	2002	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
0–14 lat	1988	19,2	19,0	21,0	21,3	22,0
	2002	12,3	12,4	13,9	13,1	13,7
15–59	1988	62,9	62,0	64,2	64,0	62,0
	2002	66,2	66,5	67,6	67,6	68,2
60 lat i więcej	1988	17,9	19,0	14,8	14,7	16,0
	2002	21,5	21,1	18,5	19,3	18,1

* W dalszym podziale nie uwzględniono osób o nieustalonym wieku

Źródło: [GUS, 1990 i GUS, 2003].

We wszystkich miastach wystąpił duży ubytek wśród dzieci w wieku 0–14 lat, relatywnie największy w Łodzi, najmniejszy w Krakowie i Warszawie. Ludność dorosła w wieku 15–59 lat zmniejszyła się tylko w Łodzi, w pozostałych miastach jej liczebność wzrosła.

Ludność w wieku 60 lat i więcej w skali Polski zwiększyła się o 17,5%, na wsi o 2,9% w miastach o 29,4%. Znaczne różnice w dynamice liczby ludzi starych w przekroju miasto–wieś wiążą się z przepływami migracyjnymi zasilającymi w okresie powojennym ludność w wieku produkcyjnym w miastach. Ludność ta, w miarę upływu czasu, zasilala grupę osób starych w większym stopniu w miastach niż na wsi.

W wielkich miastach liczba osób w wieku 60 lat i więcej wzrosła w latach 1988–2002 z 756,9 tys. do 897,4 tys., tj. o 18,6%. W znacznie większym stopniu, bo o 33,0 %, omawiana subpopulacja zwiększyła się w pozostałych miastach.

W poszczególnych wielkich miastach przyrost względny liczby osób starych był zróżnicowany. Największe rozmiary przybrał we Wrocławiu, wielokrotnie mniejsze w Łodzi. Wyjaśnienie różnic jest trudne i wymaga dodatkowych, szczegółowych badań. Zapewne wiąże się to z najniższym w Łodzi, w całym okresie powojennym, saldem migracji [Obraniak, 1997, s. 81].

Biorąc pod uwagę fakt, że w obręb wieku 60 i więcej lat wkraczały w latach 1988–2002 generacje urodzone w latach 30-tych, wypada także zauważyć, że w tych właśnie latach wystąpił w Łodzi niż urodzeń, ich natężenie spadło do 11 promille i było niższe niż w innych wielkich miastach [Ginsbert, 1962, s. 91–93].

W Polsce w latach 1988–2002 odsetek ludności w wieku 60 lat i więcej wzrósł z 14,6% do 17,0%, w wielkich miastach odpowiednio z 16,9% do 20,1%, w pozostałych miastach z 12,2% do 15,8%, a na wsi z 16,9% do 17,5%. W 2002 r. wielkie miasta wyróżniały się największym stopniem zaawansowania procesu starzenia się ludności.

Wśród wielkich miast w 1988 r. największym odsetkiem ludzi starych wyróżniała się Łódź, a najmniejszym — Wrocław i Kraków. W 2002 r. na pierwsze miejsce wysunęła się Warszawa, nieco niższy wskaźnik cechował Łódź, natomiast najmniejsze wskaźniki wystąpiły w Poznaniu i Krakowie.

Odpowiedź na pytanie, jak zróżnicowane były postępy procesu starzenia się ludności w różnych subpopulacjach, uzyskamy na podstawie relacji pomiędzy odsetkami ludzi starych w 2002 i 1988 r. Przyjmując za 100 poziom wskaźnika w 1988 r., w 2002 r. wynosił on:

Polska	116
wielkie miasta	119
pozostałe miasta	130
wieś	104

W latach 1988–2002 najwolniej przebiegał proces starzenia się ludności na obszarach wiejskich, natomiast największe postępy poczynił wśród ludności w miastach o zaludnieniu do 500 tys. mieszkańców.

Interesującym — w warstwie interpretacyjnej — miernikiem starości demograficznej jest relacja liczby dzieci w wieku 0–14 lat do liczby ludzi starych w wieku 60 lat i więcej. Odpowiada ona na pytanie, ilu wnuków przypada na 100 dziadków [Rosset, 1967, s. 168].

W Polsce w 1988 r. na 100 osób w wieku 60 lat i więcej przypadały 174 osoby w wieku 0–14 lat, w wielkich miastach 119, w pozostałych miastach 211, a na wsi 157. W poszczególnych wielkich miastach poziom wskaźnika wynosił:

Warszawa	107
Łódź	99
Kraków	142
Wrocław	146
Poznań	137

Stosunkowo niski poziom wskaźnika cechował Warszawę natomiast w Łodzi populacja wnuków była nieznacznie mniejsza od liczebności dziadków. W pozostałych miastach poziom wskaźnika był stosunkowo wysoki i zbliżony poziomem.

Długotrwały niż urodzeń i wzrost liczby osób starych spowodował znaczne obniżenie rozpatrywanych relacji w 2002 r. W skali Polski ukształtował się na poziomie 107, w wielkich miastach wyniósł 64, w pozostałych miastach 108, a na wsi 121. W poszczególnych wielkich miastach ukształtował się na poziomie:

Warszawa	58
Łódź	59
Kraków	75
Wrocław	68
Poznań	76

We wszystkich miastach liczba dziadków była znacznie większa niż wnuków, a poziom wskaźników był bardziej wyrównany niż w 1988 r.

3.2. Struktura ludzi starych według wieku

Populacja ludzi starych obejmuje osoby w różnym wieku, a tym samym istotnie różniące się zarówno kondycją fizyczną (stanem zdrowia), jak i statusem społecznym, ekonomicznym, a także różnorodnymi potrzebami życiowymi. Inna jest pod tym względem sytuacja sześćdziesięciolatek, osób w znacznej liczbie sprawnych fizycznie, a w przypadku mężczyzn często jeszcze pracujących, inna zaś osiemdziesięciolatek, którzy wymagają szczególnego rodzaju opieki ze strony bliskich i różnych instytucji.

Strukturę osób starych w wielkich miastach według wieku opisują liczby i wskaźniki zawarte w tablicy 3.2.

Dominującą część zbiorowości ludzi starych stanowią osoby w wieku 60–69 lat. W 1988 r. we wszystkich wielkich miastach obejmowały one ponad połowę ogólnej liczby osób w wieku 60 lat i więcej, we Wrocławiu dwie trzecie /najwięcej/, natomiast relatywnie najmniejszym ich udziałem wyróżniał się Poznań. W 2002 r. wszędzie odnotowano znacznie niższy poziom udziałów, przy czym w żadnym mieście nie osiągnął on 50%. Odpowiednie odsetki były słabo zróżnicowane, największy cechował Kraków, a najmniejszy Łódź. Odnotowane wyżej zmiany udziałów wiążą się w znacznym stopniu z odmiennym rodowodem demograficznym osób wypełniających grupę wieku 60–69 lat w 1988 i 2002 r.

W 1988 r. liczba osób w tym wieku była stosunkowo duża, obejmowała bowiem generacje urodzone w latach 1919–1929, a więc w okresie powojennego wyżu urodzeń. W 2002 r. w skład tej grupy wieku wchodziły liczebnie znacznie

roczniki urodzonych w latach 30-tych i w okresie II wojny światowej. W okresie powojennym generacje te w poszczególnych miastach w różnym stopniu zasilane były napływem migracyjnym. W Łodzi liczba osób w wieku 60–69 lat zmniejszyła się w latach 1988–2002 o ponad jedną piątą, we Wrocławiu i Poznaniu o kilka procent, natomiast wzrost cechował Warszawę i Kraków.

Odmienne okoliczności wpływały na zmiany w liczbie osób w wieku 70–79 lat. W 1988 r. subpopulacja ta była stosunkowo nieduża, gdyż w jej składzie znajdowały się generacje urodzone w okresie I wojny światowej, natomiast w 2002 r. wypełniły ją w znacznej części osoby urodzone w okresie ożywienia demograficznego po zakończeniu I wojny.

Dodajmy, że generacje będące w 2002 r. w wieku 70–79 lat, w latach 50-tych znajdowały się w młodszych grupach wieku produkcyjnego i były zasilane intensywnymi wówczas migracjami do miast. W rezultacie lata 1988–2002 przyniosły dynamiczny przyrost liczby osób w wieku 70–79 lat, szczególnie duży we Wrocławiu, relatywnie najmniejszy w Poznaniu.

Tablica 3.2. Ludzie starzy w wielkich miastach według wieku w 1988 i 2002 r.

Wiek	Rok	Warszawa	Łódź	Kraków	Wrocław	Poznań
W tysiącach						
60+ lat	1988	295,7	162,7	110,6	93,6	94,3
	2002	362,4	166,8	140,2	123,4	104,6
60–69	1988	168,2	97,0	64,1	62,7	52,0
	2002	171,6	75,0	69,2	59,5	50,8
70–79	1988	83,2	45,1	31,8	21,6	28,5
	2002	142,3	69,3	53,0	50,1	39,3
80+ lat	1988	44,3	20,6	14,7	9,3	13,8
	2002	48,5	22,5	18,0	13,8	14,5
Przyrosty (ubytki) w latach 1988–2002 w %						
60+ lat		22,6	2,5	26,8	31,8	10,9
60–69		2,0	-22,7	8,0	-5,1	-2,3
70–79		71,0	53,7	66,7	131,9	37,9
80+ lat		9,5	9,2	22,4	48,4	5,1
W odsetkach						
60+ lat	1988	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	2002	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
60–69	1988	56,9	59,6	58,0	67,0	55,2
	2002	47,3	45,0	49,4	48,2	48,6
70–79	1988	28,1	27,7	28,7	23,1	30,2
	2002	39,3	41,5	37,8	40,6	37,6
80+ lat	1988	15,0	12,7	13,3	9,9	14,6
	2002	13,4	13,5	12,8	11,2	13,8

Źródło: jak w tablicy 3.1.

Jednocześnie znacznie zwiększył się udział tej subpopulacji wśród ogółu ludności w wieku 60 lat i więcej, przyjmując najwyższy poziom w Łodzi, a najmniejszy w Poznaniu i Krakowie.

Mniej dynamicznie zwiększyła się w rozpatrywanym okresie liczba osób w wieku 80 lat i więcej, a więc sędziwych starców, przy czym wskaźniki przyrostu były bardzo zróżnicowane: niskie w Poznaniu, Łodzi i Warszawie, a kilkakrotnie większe w Krakowie i Wrocławiu. Jedynie w Łodzi i Wrocławiu w latach 1988–2002 zwiększył się odsetek osób w tym wieku wśród ogółu ludności w wieku 60 lat i więcej, w pozostałych miastach wyraźnie się obniżył. Warto dodać, że również w skali Polski odpowiedni odsetek obniżył się w tym okresie z 15,4% do 15,0%.

Wypada jednak zauważyć, że w latach 1988–2002 udział sędziwych starców wśród ogółu mieszkańców zwiększył się następująco:

Warszawa	z 2,7% do 2,9%
Łódź	z 2,4% do 2,9%
Kraków	z 2,0% do 2,4%
Wrocław	z 1,5% do 2,2%
Poznań	z 2,3% do 2,5%

W 2002 r. odpowiedni odsetek dla ogółu ludności w Polsce wynosił 2,2%, w wielkich miastach przeciętnie 2,6 %, w pozostałych miastach 1,8 %, a wśród ludności wiejskiej 2,5%.

Wielkie miasta cechują się więc największym udziałem sędziwych starców, zwłaszcza Warszawa i Łódź.

3.3. Struktura ludzi starych według płci

Strukturę osób starych w wielkich miastach według płci kształtowały głównie dwa czynniki: dłuższe trwanie życia kobiet oraz przewaga kobiet (różna w poszczególnych miastach) w przyroście migracyjnym.

Ogół ludności w wielkich miastach był zawsze w wysokim stopniu sfeminizowany. W 2002 r. na 100 mężczyzn przypadało kobiet:

Warszawa	116
Łódź	119
Kraków	113
Wrocław	113
Poznań	115

Wśród ludzi starych współczynniki feminizacji były znacznie wyższe i rosły wraz z wiekiem (tab. 3.3).

Tablica 3.3. Struktura ludności w wieku 60 lat i więcej w wielkich miastach według płci w latach 1988 i 2002 r.

Wiek		Warszawa	Łódź	Kraków	Wrocław	Poznań
na 100 mężczyzn przypada kobiet						
60+ lat	1988	161	168	163	146	163
	2002	159	181	156	158	162
60–69	1988	129	146	132	131	136
	2002	144	149	132	139	140
70–79	1988	196	184	197	163	182
	2002	154	200	162	169	167
80+ lat	1988	282	289	297	258	273
	2002	259	263	275	221	263

Źródło: jak w tabl. 3.1

W latach 1988–2002 wśród osób w wieku 60–69 lat we wszystkich miastach współczynniki wzrosły, znacznie w Warszawie, a w niewielkim stopniu w pozostałych miastach. W wieku 70–79 lat tylko w Łodzi i Wrocławiu poziom współczynników zwiększył się, natomiast w pozostałych miastach znacznie się obniżył. Natomiast wśród sędziwych starców wszędzie zmalała przewaga liczebna kobiet.

Tablica 3.4. Udziały mężczyzn i kobiet w wieku 60 lat i więcej oraz 80 lat i więcej wśród ogółu ludności danej płci w wielkich miastach w 1988 i 2002 r. (w %)

Wiek i płeć		Warszawa	Łódź	Kraków	Wrocław	Poznań
60 lat i więcej						
Mężczyźni	1988	14,7	15,5	11,8	12,5	13,0
	2002	17,9	16,5	15,4	15,9	14,8
Kobiety	1988	20,7	22,1	17,5	16,6	18,8
	2002	24,5	25,0	21,2	22,3	20,9
80 lat i więcej						
Mężczyźni	1988	1,5	1,3	1,0	0,9	1,3
	2002	1,7	1,7	1,4	1,4	1,5
Kobiety	1988	3,7	3,3	2,8	2,0	3,2
	2002	3,9	3,8	3,3	2,8	3,4

Źródło: jak w tabl. 3.1.

Sumaryczny współczynnik feminizacji (dla ogółu ludzi starych) wyraźnie wzrósł w Łodzi i Wrocławiu. Wynikało to z faktu, że tylko w tych miastach powiększył się poziom współczynników w wieku 70–79 lat, a zarazem w relatywnie największym stopniu zwiększył się udział osób w tym wieku wśród ogółu ludzi starych. W pozostałych miastach ogólne współczynniki feminizacji nieznacznie się zmniejszyły.

Wskaźniki starości demograficznej mężczyzn i kobiet w wielkich miastach przedstawione zostały w tablicy 3.4.

Wszystkie wskaźniki starości są stale wyższe w populacji kobiet i bez wyjątku w latach 1988–2002 zwiększyły się. Zmieniła się natomiast konfiguracja miast z punktu widzenia poziomu wskaźników. Odsetek mężczyzn w wieku 60 lat i więcej był w 1988 r. największy w Łodzi, natomiast w 2002 r. w Warszawie, a oba miasta stale przodują pod względem stopnia starości demograficznej. Ostatnie miejsce pod tym względem zajmowały odpowiednio Kraków i Poznań. Udział starych kobiet był w obu latach największy w Łodzi, a najmniejszy w 1988 r. we Wrocławiu, a w 2002 r. w Poznaniu.

Odsetek mężczyzn i kobiet w wieku 80 lat i więcej najwyższy poziom przyjmował w Warszawie i Łodzi, a relatywnie najmniejszy w Krakowie i Wrocławiu.

3.4. Struktura ludzi starych według stanu cywilnego

Zasadniczym celem analizy struktury osób starych według stanu cywilnego jest ustalenie jaka część tych osób pozostaje w związkach małżeńskich, a więc posiada w jesieni życia osobę bliską, jaka zaś część żyje samotnie. Zawarte w tablicy 3.5 informacje na ten temat dotyczą faktycznego stanu cywilnego.

W 1988 r. około 80% mężczyzn w wieku 60 lat i więcej pozostawało w związkach małżeńskich. W 2002 r. w czterech miastach udział ten nieco się obniżył, a w Poznaniu pozostał niemal niezmienny. Nadal ponad trzy czwarte starych mężczyzn posiadało małżonkę. Wśród kobiet odpowiednie wskaźniki struktury były mniej więcej o połowę niższe. W latach 1988–2002 odsetek zamężnych kobiet zmniejszył się w Łodzi i Wrocławiu, a w pozostałych miastach wyraźnie wzrósł zbliżając się do 40%.

Co 7–8 mężczyzn w wieku 60 lat i więcej był wdowcem. W rozpatrywanym okresie odsetek wdowców wzrósł w Łodzi i Wrocławiu, natomiast w pozostałych miastach obniżył się. Odsetek wdów był niemal czterokrotnie większy niż wdowców. Jedynie w Łodzi udział wdów nieco się zwiększył, a w pozostałych miastach obniżył się, lub pozostał niezmienny. Zauważmy, że w 2002 r. Łódź wyróżniała się największym odsetkiem wdów i wdowców, a najmniejszym osób starych pozostających w związkach małżeńskich.

Odsetek kawalerów był niewielki i w trzech miastach obniżył się, a w pozostałych był stabilny. Udziały panien były znacznie większe, ale w latach 1988–2002 zdecydowanie zmniejszyły się we wszystkich miastach.

Udziały osób rozwiedzionych we wszystkich miastach wzrosły. Były one na ogół większe wśród kobiet (z wyjątkiem Krakowa, w którym w obu latach wyższy był udział rozwiedzionych mężczyzn). Pod względem odsetka rozwiedzionych stale przodowała Warszawa, a najmniejszy ich poziom był w Poznaniu.

Tablica 3.5. Struktura mężczyzn i kobiet w wieku 60 lat i więcej według stanu cywilnego w wielkich miastach w 1988 i 2002 r. (w odsetkach ogółu osób w wieku 60 lat i więcej danej płci)

Stan cywilny		Warszawa	Łódź	Kraków	Wrocław	Poznań
Mężczyźni						
Kawalerowie	1988	3,0	2,0	4,5	3,4	3,3
	2002	2,7	2,0	3,7	3,5	3,0
Żonaci	1988	78,7	80,4	78,8	80,0	79,1
	2002	76,5	76,3	77,6	77,4	79,2
Wdowcy	1988	13,2	13,8	13,3	12,1	15,1
	2002	12,2	15,0	12,2	13,0	14,0
Rozwiedzeni, separowani	1988	5,1	3,8	5,1	4,5	2,5
	2002	6,9	5,8	6,9	5,9	3,5
Nieustalony	1988	—	—	—	—	—
	2002	1,7	0,9	1,7	0,2	0,3
Kobiety						
Panny	1988	8,3	6,9	12,7	8,5	11,1
	2002	5,7	4,8	8,0	6,5	7,3
Zamężne	1988	35,8	37,9	35,6	40,6	36,2
	2002	38,3	34,5	38,6	39,4	38,6
Wdowy	1988	49,5	50,2	47,8	45,5	49,6
	2002	44,3	52,0	45,3	45,5	48,8
Rozwiedzione, separowane	1988	6,4	5,0	3,9	5,4	3,1
	2002	10,1	7,9	6,2	8,2	5,1
Nieustalony	1988	—	—	—	—	—
	2002	1,6	0,8	1,9	0,4	0,2

Źródło: jak w tab. 3.1.

W 2002 r. wśród mężczyzn w wieku 80 lat i więcej niemal 60% pozostawało w związkach małżeńskich (od 56,6% w Poznaniu do 59,4% we Wrocławiu), natomiast wśród kobiet odpowiedni odsetek był znacznie mniejszy (od 8,7 do 10,9% we Wrocławiu).

Z drugiej strony udziały wdowców mieściły się w granicach od 35,4% (Warszawa) do 38,8% (Łódź), a obszar zmienności wskaźników dla kobiet wyznaczały: Kraków — 77,3% i Łódź — 81,2%. Jak wynika z przytoczonych wyżej informacji, problem sędziwych starców to przede wszystkim problem samotnych (pozbawionych małżonków) kobiet.

3.5. Struktura ludzi starych według poziomu wykształcenia

Poziom wykształcenia określa nie tylko kwalifikacje zawodowe lecz i pewien styl życia, a w tym różnorodne potrzeby natury materialnej i duchowej.

Zmiany w strukturze ludzi starych według poziomu wykształcenia kreślą dane zawarte w tablicy 3.6.

Tablica 3.6. Struktura ludzi starych i według poziomu wykształcenia w wielkich miastach w 1988 i 2002 r. (w % ogółu osób w wieku 60 lat i więcej)

Poziom wykształcenia		Warszawa	Łódź	Kraków	Wrocław	Poznań
Wyższe	1988	16,1	5,8	13,4	9,9	10,6
	2002	22,5	11,2	17,8	16,9	17,3
Średnie i policealne	1988	34,1	19,3	28,9	24,6	25,7
	2002	40,5	29,7	35,3	33,3	35,7
Zasadnicze zawodowe	1988	5,9	4,5	11,2	7,9	15,6
	2002	7,5	8,1	14,5	10,8	17,2
Podstawowe ukończone	1988	37,8	56,7	41,1	47,9	45,4
	2002	22,1	42,3	27,0	33,2	27,5
Pozostałe i nieustalone	1988	6,1	13,7	5,4	9,7	2,7
	2002	7,4	8,7	5,4	5,8	2,3

Źródło: jak w tabl. 3.1.

Lata 1988–2002 przyniosły znaczące, pozytywne zmiany w poziomie wykształcenia osób w starszym wieku. Generacje wkraczające w tym okresie w ten wiek zdobywały wykształcenie w okresie powojennym, w dynamicznie rozwijających się wówczas szkołach ponadpodstawowych i wyższych. We wszystkich miastach wzrósł odsetek ludzi starych legitymujących się wykształceniem wyższym, średnim i policealnym oraz zasadniczym zawodowym. Odsetek osób starych z wykształceniem wyższym w 2002 r. był największy w Warszawie i niewiele różnił się od wskaźnika ogólnego, obliczonego zgodnie z metodologią GUS dla ludności w wieku 13 lat i więcej, który wynosił 23,4% [Obraniak, 2004, s. 22].

W pozostałych miastach odpowiednie wskaźniki były dla osób starych niższe od ogólnych o 2–3 punkty procentowe. Relatywnie najbardziej wzrósł odsetek osób starych posiadających wykształcenie wyższe w Łodzi (niemal dwukrotnie), lecz nadal jest on najniższy wśród wielkich miast.

Wszędzie zwiększył się udział osób posiadających wykształcenie średnie lub policealne: w Warszawie i Krakowie o jedną piątą, we Wrocławiu i Poznaniu o ponad jedną trzecią, a w Łodzi o połowę. Niezmiennie największe wskaźniki cechowały ludzi starych w Warszawie, a najmniejsze w Łodzi.

Sumaryczny odsetek ludzi starych z wykształceniem wyższym, średnim i policealnym w 2002 r. wynosił:

Warszawa	63,0%
Łódź	40,9%
Kraków	53,1%
Wrocław	50,2%
Poznań	53,0%

W świetle powyższego miernika najbardziej korzystny poziom wykształcenia ludzi starych występuje w Warszawie, następnie w Krakowie, Poznaniu i Wrocławiu, a najgorzej prezentuje się pod tym względem Łódź.

Wszędzie wzrósł odsetek osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym osiągając najwyższy poziom w Poznaniu, ponad dwukrotnie większy niż w Warszawie i Łodzi.

Zmniejszył się natomiast odsetek ludzi starych, którzy cykl kształcenia zakończyli na szkole podstawowej. Udział ich był największy w Łodzi, a o połowę mniejszy w Warszawie.

Z ostatniej kategorii wykształcenia podanej w tabelicy 3.6 wyodrębnić można osoby, które uczęszczały do szkoły podstawowej, lecz jej nie ukończyły, lub nie mają wykształcenia szkolnego. Odsetek takich osób wynosił:

Warszawa	2,0%
Łódź	6,2%
Kraków	2,0%
Wrocław	4,1%
Poznań	1,4%

Różnice w strukturze mężczyzn i kobiet w starszym wieku według poziomu wykształcenia kreślą wskaźniki zamieszczone w tabelicy 3.7.

Odsetek mężczyzn posiadających dyplom ukończenia wyższej uczelni był w 2002 r. dwukrotnie większy niż wśród kobiet. Najwyższe odsetki mężczyzn i kobiet o takim poziomie wykształcenia były w Warszawie, najniższe w Łodzi.

Udziały mężczyzn z wykształceniem średnim i policealnym są w poszczególnych miastach podobne i z reguły mniejsze niż w populacji kobiet (w Łodzi są one niemal identyczne). Odmienne przedstawiała się sytuacja z wykształceniem zasadniczym zawodowym, którym dwukrotnie częściej legitymowali się mężczyźni. Osób z wykształceniem podstawowym i bez wykształcenia nawet na takim poziomie było relatywnie więcej wśród kobiet. Zwraca uwagę fakt, że najniższym odsetkiem mężczyzn o takim poziomie wykształcenia wyróżniał się Poznań.

Tablica 3.7. Struktura ludzi starych według poziomu wykształcenia oraz płci w wielkich miastach w 2002 r. (w % ogółu osób w wieku 60 lat i więcej danej płci)

Poziom wykształcenia	Warszawa	Łódź	Kraków	Wrocław	Poznań
Mężczyźni					
Wyższe	33,1	16,7	25,2	24,9	25,8
Średnie i policealne	33,8	30,0	30,3	31,2	32,6
Zasadnicze zawodowe	10,7	12,3	21,9	16,3	26,1
Podstawowe ukończone	15,8	34,8	18,2	24,0	14,0
Pozostałe i nieustalone	6,6	6,2	4,4	3,6	1,5
Kobiety					
Wyższe	15,8	8,2	13,1	11,9	12,1
Średnie i policealne	44,7	29,6	38,5	34,6	37,5
Zasadnicze zawodowe	5,6	5,8	9,7	7,3	11,7
Podstawowe ukończone	26,0	46,4	32,7	38,9	35,9
Pozostałe i nieustalone	7,9	10,0	6,0	7,3	2,8

Źródło: jak w tabl. 3.1.

Udział osób z wykształceniem wyższym oraz średnim i policealnym był we wszystkich miastach większy wśród mężczyzn. Odpowiednie odsetki dla mężczyzn i kobiet wynosiły:

Warszawa	66,9%	i	60,5%
Łódź	46,7%	i	37,8%
Kraków	55,5%	i	51,6%
Wrocław	56,1%	i	46,5%
Poznań	58,4%	i	49,6%

Ponownie stwierdzamy najlepszy poziom wykształcenia ludzi starych w Warszawie, a najmniej korzystny w Łodzi. Ponadto zwraca uwagę wysoki poziom wykształcenia starych mężczyzn w Poznaniu.

3.6. Źródła utrzymania ludzi starych

Wyniki spisów ludności pozwalają wyodrębnić dwa podstawowe źródła utrzymania ludności: pracę i niezarobkowe źródło. Do pierwszej grupy należą osoby, których głównym źródłem utrzymania jest praca przynosząca zarobek lub dochód. Druga grupa obejmuje osoby, których głównym źródłem utrzymania są emerytury, renty, różnego rodzaju zasiłki itp.

Do obu wymienionych kategorii źródeł utrzymania włącza się zarówno osoby posiadające własne źródło utrzymania, jak i osoby przez nie utrzymywane. Tak więc w grupie utrzymujących się z pracy znajdują się osoby, których głównym źródłem utrzymania jest praca osobiście wykonywana, oraz osoby przez nie utrzymywane. Do grupy utrzymujących się ze źródeł niezarobkowych zalicza się zarówno posiadających niezarobkowe źródło (emerytów, rencistów itp.) jak i osoby będące na ich utrzymaniu.

W tablicy 3.8 zgromadzono informacje o źródłach utrzymania osób starych w wieku poprodukcyjnym (mężczyźni 65 lat i więcej, kobiety 60 lat i więcej).

Zaledwie kilka procent ludzi starych w wieku poprodukcyjnym nie posiadało własnego źródła dochodów i pozostawało na utrzymaniu innych osób. W latach 1988–2002 odpowiednie wskaźniki ilustrujące to zagadnienie nieznacznie się zmieniły. Zmniejszyły się wśród mężczyzn, a wzrosły w populacji starych kobiet (z wyjątkiem Warszawy).

W 2002 r. największy udział mężczyzn posiadających własne źródło utrzymania cechował Poznań i Wrocław, a najmniejszy Warszawę. W przypadku kobiet odpowiednie pozycje zajmowały Łódź i Warszawa. We wszystkich przekrojach analitycznych różnice poziomów wskaźników są niewielkie.

Ponad 90% osób w wieku emerytalnym utrzymuje się głównie ze źródeł niezarobkowych. Różnice w przekroju płci oraz w ujęciu dynamicznym są nieznaczne. Dla porządku podkreślimy, że stosunkowo najmniejsze udziały notowano w obu latach (dla mężczyzn i kobiet) w Warszawie. W tym mieście praca stanowi główne źródło utrzymania większej części osób starych niż w innych miastach.

Tablica 3.8. Struktura osób w wieku poprodukcyjnym według źródeł utrzymania i płci w wielkich miastach w 1988 i 2002 r.

Wiek i płeć		Warszawa	Łódź	Kraków	Wrocław	Poznań
% osób posiadających własne źródło utrzymania						
Ogółem 60/65+	1988	94,9	97,0	94,8	94,6	93,5
	2002	93,2	96,7	94,9	96,3	96,8
Mężczyźni 65+	1988	99,5	99,6	99,4	99,6	99,6
	2002	94,8	97,4	96,7	98,2	98,9
Kobiety 60+	1988	93,1	96,0	93,1	92,7	91,1
	2002	92,5	96,5	94,2	94,4	95,8
% osób posiadających główne niezarobkowe źródło utrzymania						
Ogółem 60/65+	1988	92,0	95,8	92,0	93,0	94,4
	2002	90,9	96,2	94,2	95,8	96,2
Mężczyźni 65+	1988	91,4	95,5	91,4	93,3	93,5
	2002	90,2	95,8	94,1	95,5	95,8
Kobiety 60+	1988	92,2	95,9	92,3	92,9	94,9
	2002	91,2	96,4	94,3	95,9	96,4

W tab. 3.9 przedstawiona jest struktura ludzi starych w wieku poprodukcyjnym, dla których podstawą utrzymania były źródła niezarobkowe, według rodzaju tych źródeł.

Ponad 60% ogółu badanej grupy osób starych utrzymuje się z emerytur. We wszystkich miastach odpowiednie udziały wzrosły w latach 1988–2002 w mniejszym stopniu wśród mężczyzn, a znacznie wśród kobiet. W obu latach największym odsetkiem osób utrzymujących się z emerytur wyróżniała się Łódź, a najniższym Kraków (tak wśród mężczyzn, jak i wśród kobiet).

Odsetek utrzymujących się z rent niemal wszędzie się zmniejszył (w yjątku to mężczyźni w Poznaniu). W obu latach najniższy stwierdzono w Łodzi i Warszawie, rekordowo dużym wyróżniał się Kraków, a nieco mniejszym Poznań. Warto zauważyć, że wszędzie odpowiednie odsetki były przynajmniej dwukrotnie większe w populacji starych kobiet.

Tablica 3.9. Struktura ludności w wieku poprodukcyjnym utrzymującej się głównie ze źródeł niezarobkowych według rodzaju tych źródeł i płci w wielkich miastach w latach 1988 i 2002 r. (w odsetkach)

Wyszczególnienie		Warszawa	Łódź	Kraków	Wrocław	Poznań
Ogółem	1988	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	2002	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
— emerytury	1988	76,0	80,6	61,5	69,0	67,9
	2002	83,4	86,1	67,3	79,5	74,0
— renty	1988	22,4	17,4	35,9	29,1	30,4
	2002	15,1	12,4	30,1	19,1	24,7
— pozostałe	1988	1,6	2,0	2,6	1,9	1,7
	2002	1,5	1,5	2,6	1,4	1,3
Mężczyźni	1988	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	2002	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
— emerytury	1988	88,5	88,6	80,2	84,6	88,6
	2002	91,3	91,5	80,7	88,9	88,4
— renty	1988	10,4	10,0	17,9	14,0	10,4
	2002	7,7	7,1	17,6	10,0	10,9
— pozostałe	1988	1,1	1,4	1,9	1,4	1,0
	2002	1,0	1,4	1,7	1,1	0,7
Kobiety	1988	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	2002	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
— emerytury	1988	71,3	77,6	54,7	62,8	59,8
	2002	79,8	83,9	61,0	75,1	67,6
— renty	1988	26,9	20,2	42,5	35,1	38,2
	2002	18,5	14,5	35,8	23,4	30,8
— pozostałe	1988	1,8	2,2	2,8	2,1	2,0
	2002	1,7	1,6	3,2	1,5	1,6

Źródło: jak w tabl. 3.1.

Różnice w odsetkach kobiet utrzymujących się z rent wiązać się mogą z ich odmienną w różnych miastach aktywnością zawodową w przeszłości, kiedy były one w wieku produkcyjnym. Jeśli były one wówczas bierne zawodowo, to po przekroczeniu wieku emerytalnego mogły nie spełniać warunków do uzyskania emerytury i wówczas zabiegały o przyznanie renty.

Podam w formie przykładu, że w 1988 r. kobiety w wieku 50–54 lat cechowały w poszczególnych wielkich miastach następujące współczynniki aktywności zawodowej:

Warszawa	75,5%
Łódź	74,5%
Kraków	58,5%
Wrocław	72,0%
Poznań	64,0%

Największe odsetki pracujących kobiet odnotowano w Warszawie i Łodzi, a najmniejsze w Krakowie i Poznaniu, gdzie w 2002 r. udział kobiet utrzymujących się z rent był największy.

Warto ponadto przedstawić wyniki spisu z 2002 r. odnośnie do deklarowanej przez osoby w wieku poprodukcyjnym niepełnosprawności. Odpowiednie odsetki niepełnosprawnych mężczyzn i kobiet wynosiły:

Warszawa	32,5%	i	28,7%
Łódź	35,0%	i	32,0%
Kraków	60,5%	i	60,9%
Wrocław	39,6%	i	37,1%
Poznań	42,5%	i	41,3%

Poziomy powyższych wskaźników objaśniają zróżnicowanie miast pod względem odsetka ludzi starych utrzymujących się z rent.

Głównym lub dodatkowym źródłem utrzymania osób starych może być osobiście wykonywana praca, która na ogół stanowi kontynuację zatrudnienia z okresu, kiedy pozostawali oni w wieku produkcyjnym.

Miernikiem natężenia tego zjawiska są wskaźniki zatrudnienia wyrażające odsetek pracujących wśród ogółu ludności danej płci i wieku (tab. 3.10).

W latach 1988–2002 we wszystkich miastach udział pracujących wśród ogółu ludności w wieku poprodukcyjnym obniżył się, w największym stopniu w Krakowie (o połowę).

W 2002 r. największy poziom wskaźników zatrudnienia odnotowano w Warszawie i Poznaniu, a najniższy w Łodzi. Prawdopodobnie było to związane z ogólną sytuacją na rynku pracy, której miernikiem może być stopa bezrobocia. Wyniki NSP 2002 pozwoliły ustalić jej poziom w wielkich miastach: Warszawa 13,5%, Poznań 14,7%, Kraków 17,5%, Wrocław 18,3% i Łódź 22,2%. Dokładnie taka sama była kolejność miast uporządkowanych według malejącego poziomu

wskaźników zatrudnienia ludności w wieku poprodukcyjnym. Dodajmy, że nieznaczny odsetek tej ludności (od 0,5% w Łodzi, Krakowie i Wrocławiu do 0,7% w Warszawie) deklarował w trakcie spisu status osoby bezrobotnej.

Tablica 3.10. Wskaźniki zatrudnienia ludności w wieku poprodukcyjnym według płci i wieku w wielkich miastach w 1988 i 2002 r.

Płeć i wiek	Warszawa		Łódź		Kraków		Wrocław		Poznań	
	1988	2002	1988	2002	1988	2002	1988	2002	1988	2002
	% pracujących wśród ogółu ludności danej płci i wieku									
Ogółem 60/65+	11,2	9,0	6,8	4,8	12,7	6,2	10,4	6,0	9,0	8,0
60-64*	20,5	20,8	11,0	12,1	20,1	14,7	15,9	13,7	15,0	16,5
65-69	15,9	13,9	9,3	8,1	17,5	9,2	12,8	9,7	13,8	13,4
70-74	7,8	6,7	4,8	3,2	9,8	4,3	6,7	3,9	6,6	5,8
75-79	4,3	2,7	3,0	1,2	6,3	1,8	4,2	1,6	3,9	2,1
80+	2,1	1,0	1,4	0,5	3,5	0,8	2,2	0,5	1,9	0,6
Mężczyźni 65+	14,7	11,8	9,2	6,9	17,0	8,1	13,0	8,5	13,1	12,0
65-69	32,3	21,1	13,7	13,3	24,8	14,2	18,1	15,7	21,0	21,8
70-74	12,6	10,8	7,5	6,0	15,0	6,8	9,8	6,9	10,8	10,5
75-79	7,5	4,8	5,2	2,5	9,8	3,2	7,4	3,2	7,4	4,4
80+	4,5	2,3	2,9	1,1	7,0	1,8	4,4	1,3	4,2	1,5
Kobiety 60+	9,8	7,7	5,9	4,0	11,1	5,3	9,3	4,9	7,4	6,2
60-64	20,5	20,8	11,0	12,1	20,1	14,7	15,9	13,7	15,0	16,5
65-69	10,6	9,1	6,3	4,8	12,5	5,7	8,7	5,5	8,9	7,6
70-74	5,2	3,9	3,2	1,7	7,0	2,6	4,7	1,9	4,1	2,7
75-79	2,7	1,5	1,9	0,7	4,7	1,0	2,5	0,7	2,1	0,9
80+	1,3	0,4	0,9	0,2	2,4	0,4	1,3	0,2	1,1	0,3

* wskaźniki odnoszą się do kobiet.

Źródło: jak w tabl. 3.1

Wskaźniki zatrudnienia były wyższe wśród mężczyzn i w 2002 r. wśród ludzi starych tej płci kształtowały się na najwyższym poziomie w Poznaniu, a najniższym w Łodzi. W odniesieniu do kobiet odpowiednie pozycje zajmowała Warszawa i ponownie Łódź.

Wskaźniki zatrudnienia maleją wraz z wiekiem: przechodząc do kolejnych grup wieku obserwujemy średnio o połowę niższy poziom wskaźników.

Pracujący w wieku poprodukcyjnym stanowili margines ogółu pracujących w wielkich miastach (Warszawa 4,2%, Łódź 2,6%, Kraków 2,8%, Wrocław 2,8% i Poznań 3,2%).

3.7. Prognoza liczby ludzi starych do roku 2030

Wykorzystana w tej części opracowania prognoza demograficzna przewiduje, iż w latach 2002–2030 liczba ludności w Polsce zmniejszy się o 9,3 %, przy czym w wielkich miastach o 14,2 %, w pozostałych o 12,9 %, a na obszarach wiejskich wzrośnie o 3,9 %. W poszczególnych wielkich miastach ubytki względne wyniosą:

Warszawa	-7,4%
Łódź	-23,3%
Kraków	-14,1%
Wrocław	-14,5%
Poznań	-16,2%

W latach objętych prognozą obserwowac będziemy w wielkich miastach niestanny, choć nierównomierny przyrost liczby osób starych (tab. 3.11).

Tablica 3.11. Ludność w wieku 60 lat i więcej w wielkich miastach w latach 2002–2030*

Lata	Warszawa	Łódź	Kraków	Wrocław	Poznań
W tysiącach					
2002	362,4	166,8	140,2	123,4	104,6
2015	472,7	211,4	192,1	168,3	142,8
2030	506,5	216,2	212,8	182,0	153,3
Przyrosty względne w %					
2002–2015	30,4	26,7	37,0	36,4	36,5
2015–2030	7,2	2,3	10,8	8,1	7,4
2002–2030	39,8	29,6	51,8	47,5	46,6
W odsetkach ogółu ludności					
2002	21,5	21,1	18,5	19,3	18,1
2015	28,5	29,9	26,0	27,4	26,1
2030	33,0	35,7	32,7	33,3	31,6

* Dla 2002 r. dane spisu ludności, dla lat 2015 i 2030 wyniki prognozy.

Źródło: GUS, 2004.

Lata 2002–2015 przyniosą bardzo dynamiczny przyrost liczby ludzi starych, bowiem w obręb tego wieku wkraczać będą liczebnie duże generacje osób urodzonych w latach 1946–1955, a więc w szczytowym okresie powojennego wyżu demograficznego.

Znacznie mniejszych przyrostów spodziewać się można w latach 2015–2030, kiedy do populacji ludzi starych napływać będą generacje urodzone w latach 60-tych, a więc w okresie niżu urodzeń.

W całym okresie prognozy największą dynamiką wzrostu liczby ludzi starych wyróżniać się będzie Kraków, a najmniejszą Łódź. Natomiast stopień zaawanso-

wania procesu starzenia się ludności będzie największy w Łodzi, a najmniejszy w Poznaniu. Udział mężczyzn w wieku 60 lat i więcej wśród ogółu ludności będzie w 2030 r. największy w Łodzi (30,5%), najmniejszy w Poznaniu (28,0%), a dla kobiet odpowiednie miejsca będą ponownie udziałem Łodzi (40,1%) oraz Poznania (34,7%).

Liczba sędziwych starców powiększać się będzie w większym stopniu niż ogół ludności w wieku 60 lat i więcej (tablica 3.12).

Tablica 3.12. Ludność w wieku 80 lat i więcej w wielkich miastach w latach 2002–2030

Lata	Warszawa	Łódź	Kraków	Wrocław	Poznań
W tysiącach					
2002	48,5	22,5	18,0	13,8	14,5
2015	93,4	36,7	34,8	31,3	23,7
2030	117,0	48,6	47,3	41,0	34,7
Przyrosty względne w %					
2002–2015	92,6	63,1	93,3	126,8	63,4
2015–2030	25,3	32,4	35,9	31,0	46,4
2002–2030	141,2	116,0	162,8	197,1	139,3
W odsetkach ogółu ludności					
2002	2,9	2,9	2,4	2,2	2,5
2015	5,6	5,2	4,7	5,1	4,3
2030	7,6	8,0	7,3	7,5	7,2

Źródło: jak w tab. 3.11.

We Wrocławiu liczba sędziwych starców zwiększy się w latach 2002–2030 trzykrotnie, w pozostałych miastach ponad dwukrotnie, przy czym relatywnie najmniejszy przyrost oczekiwany jest w Łodzi. W 2030 r. największy odsetek osób w wieku 80 lat i więcej cechować będzie Łódź, a najmniejszy Poznań. Odsetek mężczyzn w tym wieku największy będzie w Warszawie (5,3%), najmniejszy w Krakowie i Poznaniu (5,0%). Dla kobiet obszar zmienności wskaźników wyznaczają Łódź (10,4%) i Poznań (9,0%).

Uwagi i informacje liczbowe przedstawione w prognostycznej części opracowania wskazują, że wielkie miasta w Polsce, podobnie jak pozostałe, charakteryzować się będą w najbliższych dziesięcioleciach spadkiem zaludnienia, przy czym będzie on nierównomierny w poszczególnych jednostkach i przybierze na intensywności po roku 2015. Tylko jedna część populacji wielkich miast powiększać się będzie zarówno nominalnie jak i pod względem udziałów wśród ogółu ludności. Kategorią tą są osoby w starszym wieku. W każdym z rozpatrywanych miast w roku 2030 osób powyżej „sześćdziesiątki „ będzie ponad 30%. Fakt ten, podobnie jak wielkości przedstawione w tablicach 3.11. i 3.12. wskazują pośrednio na nieuchronność zmian jakościowych w wielkich miastach, wynikających z procesu starzenia się. Wystąpią one zarówno w sferze popytu na dobra i usługi,

kształtowania się realnych zasobów pracy (co do ich wielkości jak i struktury) jak i przekształceń w strukturze gospodarstw domowych i rodzin w kierunku wzrostu liczby i udziałów jednostek małych, tworzonych przez osoby wyłącznie starsze. Sygnalizowane zjawiska z racji ich bezwzględnych rozmiarów oraz proporcji będą bardziej widoczne i odczuwalne w miastach wielkich niż w mniejszych jednostkach osadniczych typu miejskiego i na terenach większości gmin wiejskich.

Opracowania i materiały źródłowe

Ginsbert A., 1962, *Łódź. Studium monograficzne*, Wydawnictwo Łódzkie, Łódź.

GUS (Główny Urząd Statystyczny) 1990, NSP (Narodowy Spis Powszechny) 1970, *Ludność. Warunki mieszkaniowe*, tomy dla Warszawy, Łodzi, Krakowa, Wrocławia i Poznania, Warszawa.

GUS (Główny Urząd Statystyczny) 2003, NSP (Narodowy Spis Powszechny) 2002, *Podstawowe informacje ze spisów powszechnych*, tomy dla Warszawy, Łodzi, Krakowa, Wrocławia i Poznania.

GUS (Główny Urząd Statystyczny) 2004, *Prognoza demograficzna na lata 2003–2030*, Warszawa.

Michałkiewicz Z., Nowakowska B. (red.), 1991, *Ludzie starzy w Łodzi*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Obraniak W., 1992, *Struktura demograficzna ludności dużych i wielkich miast w Polsce*, [w:] Nowakowska B. (red.), *Problemy demografii i zatrudnienia w Polsce i na Litwie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Obraniak W., 1997, *Procesy ludnościowe w Łodzi*, [w:] J. T. Kowaleski (red.), *Procesy demograficzne w Makroregionie Środkowym*, Wydawnictwo Absolwent, Łódź.

Obraniak W., 1998, *Struktura demospoleczna ludzi starych w Łodzi*, [w:] *Sytuacja zdrowotna osób w starszym wieku w Polsce (Aspekt medyczny i społeczno-demograficzny)*, Zakład Demografii UŁ, Łódź.

Obraniak W., 2004, *Zmiany w strukturze demograficznej i społeczno-ekonomicznej ludności Łodzi w latach 1989–2002*, Urząd Statystyczny w Łodzi, Łódź.

Rosset E., 1959, *Proces starzenia się ludności*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.

Rosset E., 1967, *Ludzie starzy. Studium demograficzne*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.